

jára a zsinat előestéjén született átfogó mariológiai értekezés (Badalik Bertalan OP: *Istennek Szent Anyja*; a mű az ötvenes-hatvanas években íródott, és a rendszerváltást követően jelent meg nyomtatott formában). A II. Vatikáni zsinatot követő teológiai szemléletváltás ugyanakkor szükségessé tette az Istenszülőről szóló katolikus tanítás szisztematikus bemutatását, amelyre igazi szakavatottként vállalkozik a szerző.

A könyv első fele a modern mariológiai művek logikáját követi, és bőségesen tárgyalja a téma biblikus és teológiatörténeti vonatkozásait. A második részben kerülnek bemutatásra a meghatározó tanítóhivatali kijelentések, vagyis a mariológiai dogmák, illetve az ezekhez kapcsolódó, egyelőre nyitott kérdések (Mária mint társzervező és mint kegyelemkövetítő); itt a mű nagyrészt a zsinat előtti újszolasztikus tankönyvek mintájához igazodik. Ebből a kettős felépítésből több zavaró ismétlés adódik, legfőképp a biblikus és teológiatörténeti részben. A munka harmadik, záró része a Mária-tisztelet teológiai alapjaival, illetve lelkipásztori szempontjaival foglalkozik.

A szerző nemcsak formailag, hanem tartalmilag is az újszolasztikus teológia mentén kívánja bemutatni Mária személyét és üdvösségtörténeti szerepét. Ennek megfelelően az ökumenikus szempontok csak marginálisan jelennek meg a könyvben, és nem válnak a gondolatmenet integráns részévé (noha a zsinat kifejezetten felhívja a teológusok figyelmét ennek fontosságára: LG 67). Éppígy nem jelenik meg írásában a hitigazságok hierarchiájának zsinati rendező elve (UR 11) sem; a különböző kijelentések felsorolásszerűen állnak egymás mellett. A reformátorok, illetve a reformáció egyházainak álláspontját szinte kizárólag negatívan ábrázolja a mariológus, és alig tér ki a katolikus oldal teológiai és lelkipásztori felelősségére, valamint esetleges egyoldalúságára. Mária mint Sion leánya, és vele az üdvörténet egésze háttérbe szorul; ószövetségi idézetek csak akkor jelennek meg a műben, amikor azok a katolikus tanítás igazolására szolgálnak.

Az újszolasztikus teológia további hatását láthatjuk abban, hogy a szerző nem mutatja be mélyebben sem a Mária-dogmák teológiatörténeti hátterét (Nesztoriosznak a könyvben tükröződő negatív megítélése például kevésbé felel meg a mai krisztológiában kialakult konszenzusnak), sem azok szellemi horizontját, a problematikus kérdéseket pedig igyekszik kerülni. Ha tipologizálni próbáljuk a szerző mariológiáját, úgy egyértelműnek tűnik, hogy a könyv a „krisztotipikus” szemlélet alapján mutatja be Máriát, vagyis az Istenszülő alakját Krisztus mellé, egyszersmind pedig az egyház fölé helyezi.

A mű rendkívül nagy erőssége a Mária-tisztelet józan bemutatása és differenciált értékelése,

amely kiterjed mind a magyarországi Mária-kultuszra, mind a Mária-jelenésekre. E tekintetben Kovács Zoltán munkája rendkívül alaposan megírt szakkönyv, amely egyedülálló többletet tud fölmutatni a magyar nyelvre lefordított nemzetközi irodalomhoz képest. Bőséggel meríthet belőle a magyar teológus, főként, amikor a mariológia teológiatörténeti hátterét kutatja. Az intellektuális elmélyülésre vágyó hívőnek viszont érdemes józan kritikai érzékkel olvasni a könyvet, mert a benne megjelenő Mária-kép nem teljesen kiegyensúlyozott, és önmagában félreértésekre adhat okot. A mű igazi értékeit az a lelkipásztor tudja kiaknázni, aki a helyes Mária-tisztelet számára világos alapelveket keres; ezeket Kovács Zoltán könyvének utolsó részében bőséggel meg fogja találni. (*Szent István Társulat*, Budapest, 2016)

TAMÁS ROLAND

BAÁN ISTVÁN: „URAM, TEHOZZÁD KIÁLTOK!” Kis könyv a bizánci liturgiáról

Annak idején Robert Taft, a híres bizánci liturgiátörténész, azzal fejezte be a bizánci liturgiátörténet címet viselő kurzusát, hogy „elétek tartam a Szent és Isteni Liturgia történeti fejlődését, de nem azért, hogy hazamenne az asztalra csapjatok, és azt mondjátok a püspökeiteknek, hogy csakis így lehet végezni, hanem azért, hogy jobban megértsétek az egyes részeket (amelyek a történelem során akár külön életet is éltek), illetve azok egészét, teljességét”. Baán István nem volt Taft tanítványa, de őt személyesen, könyveit pedig igen alaposan ismeri, jó történész lévén pedig valami hasonlót alkotott. Hasonlót, vagyis nem ugyanolyan, de a könyvből kirajzolódó könnyed, szellemes hangvétel a bizánci liturgiátörténet „nagymesterének” stílusát idézi.

Baán István saját bevallása szerint nem tudományos művet alkotott, ahogy könyvének előszavában ezt papírra is veti, a maga nemében mégis hiánypótló művet hozott létre. Ennek részletesebb kifejtése előtt érdemes a keletkezési körülményekre is reflektálni.

Néhány évvel ezelőtt szabadegyetemi előadásokat tartott a budapesti Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán a bizánci liturgiáról, ahol akkora sikert ért el, hogy előadásait rögzítették, majd a legépebb verziót vissza is juttatták hozzá. A kéziratot némileg átdolgozta, majd úgy mindenestül (előadásokkal, kérdésekkel és válaszokkal együtt) kiadta. Rögtön bírálhatnánk, hogy ez így meglehetősen alkalmi jellegű, a szöveg mégis az egész szabadegyetem hangulatát hűen visszatükrözi. Érzékelhetővé válik ezáltal a hallgatóság buzgósága, figyelme, a felvetett — legtöbbször hoz-

záértő szakmai — kérdések által megmutatkozó kíváncsiság és érdeklődés. Ez utóbbiak komoly jelentőséggel bírnak, mert a kérdésekre adott spontán válaszok olyan ismereteket is hordoznak, amelyek az előadás menetébe már nem fértek bele. A megfogalmazott magyarázatok egy-két helyen elkerülhetetlenül ismétlődést eredményeztek, ami azonban semmiképpen sem zavaró, hiszen a szerző által alkalmazott célkitűzésbe és módszerbe mindez maradéktalanul belefér.

A könyv címe — „*Uram, Tehozzád kiáltok!*” (Zsolt 140,1) — és az utószó helyett leírt Kosztolányi idézet a szerző lelki mélységéről tesznek tanúságot, a könyv maga mégsem elmélkedés, saját könyvtáramban (ha katalogizálva lennének a könyvek) nem a lelki irodalom könyvei közé sorolnám be, bár bőven szolgál ilyen természetű magyarázatokkal, hanem mindenképpen a liturgikus könyvek közé, amivel a könyv alcíme is egybevág: *Kis könyv a bizánci liturgiáról*. A cím tudatos választás volt. Nem görögkatolikus, nem ortodox, hanem bizánci, ami valójában mindkettőt átöleli, ezért joggal mondhatjuk jelentéstartalmát is gazdagabbnak, másrészt a szerző álláspontját is megvilágítja: görögkatolikusként nem a görögkatolikus értékeket akarja abszolutizálni, miközben természetesen ismerteti azokat, hanem liturgiátörténeti rálátásával igyekszik az ősi, a hitelesebb hagyományt előtérbe helyezni, olykor a rítus megtisztítását is megcélözva, mindezt úgy, hogy teljes összhangban van a keleti katolikusokra vonatkozó vatikáni dokumentumokkal. Így ad tanítást a templomról, a szentségekről és a zsolozsmáról is. Ezeket a nagy témákat apró részletességgel dolgozza ki. A kéztartástól, vagy éppen a keresztvetéstől az ikonosztáziáig keresztül egészen a templomig, vagy a szentségekre vonatkozóan a keresztelőmedencétől a gyermekáldoztatás problémáján keresztül, a Szent Liturgia helyes értelmezésén át egészen a temetési szertartás specifikus magyarázatáig jut el. Ebből a szempontból nemcsak azok számára érdekes ez a kis könyv, akik egyáltalán nem ismerik a bizánci rítust, és „furcsa idegenként” tekintenek rá — bizonyára a hallgatóságban is volt, s remélhetőleg az olvasók között is lesznek ilyenek, akik számtalan alapvető információhoz jutnak az egzakt módon megmagyarázott szakkifejezések segítségével —, hanem a görögkatolikusoknak is, hiszen a már meglévő liturgikus vagy szentségtani tudást is képes érthetően tovább mélyíteni, történetiségében elhelyezni, az esetleges megtisztításokat megindokolni; sőt talán még az ortodoxok számára sem teljesen haszontalan a könyv, akár ők is meríthetnek értékes gondolatokat belőle. Mindez annak is köszönhető, hogy a könyvben megfogalmazott tanítás nem kioktatás, hanem egy több évtizedes liturgikus élettapasztalat megosztása, ami a szerző szavaival élve „átimádkozott erőfeszítésből” fakad.

A szerzővel egyetértésben kijelenthetjük, hogy a mai liturgiatudomány kritériumai alapján valóban nem nevezhető tudományosnak a mű, nemcsak a benne lévő kérdések és válaszok, hanem a lábjegyzetek és bibliográfia hiánya miatt sem. Ez a megítélés mégsem ennyire egyszerű, hiszen rengeteg tudományosan megalapozott tény található a könyvben. A felhasznált irodalom helyett ezt találjuk: tájékoztató irodalom. Ezzel azonban a szerző szándéka csupán annyi, hogy jelezze, immár vannak magyarul elérhető fontos liturgikus tanulmányok, de nem azt jelenti, hogy csupán a felsorolt négy könyv lenne műve mögött. Ha valaki rászánná az időt, hogy megkeresse mindazokat az idézeteket és gondolatokat, amelyek az „*Uram, Tehozzád kiáltok!*” című könyvben megtalálhatók, akkor hónapokat töltene kutatással. Liturgikus szemmel nézve tehát sok-sok könyv és cikk van a könyv háttérében, amiket a szerző több évtized alatt olvasott, tanulmányozott, vagy éppen átméltalodott. Egyszer talán érdemes lenne ezeket a kiegészítéseket is elkészíteni, aminek következtében a tudományosság kritériumainak is megfelelné a könyv.

Annak ellenére, hogy liturgikus téren igen képzett szerző liturgikusan jól megalapozott írásával van dolgunk, néhány apró pontatlanságot mégis fel lehet fedezni a műben. A 25. oldalon méltatlanul leértékeli a konstantinápolyi stációs liturgiát a jeruzsálemivel ellentétben, holott az a császárvárosban is igen elterjedt volt.

A szerző a szerzetesi és a székesegyházi liturgia megkülönböztetését többször is alkalmazza művében, a székesegyházi szó helyett azonban a katedrális kifejezést használja, ami a magyar szóhasználatban nem túl gyakori jelenség. Talán itt kell megemlíteni, hogy lektor (esetleg korrektor) nincs megjelölve a könyvben, akinek a hiánya itt-ott felfedezhető az oldalak folyamán, főként a könyv második felében.

A liturgia szó etimológiáját vizsgálva igen leszűkítő, ha azt csupán „köz munkaként” magyarázzuk (31. oldal), egyes liturgiatudósok szerint ez a szó a katonaságban is használatos volt, ahol a feltétel nélküli szolgálatot jelentette. Ez utóbbi fontos információt hordoz a szó igazi értelmének meghatározásában.

A 74. oldalon az oltártartozékok között helyet kap a lándzsa és a kanál is. Ez valóban bevett szokás görögkatolikus templomainkban, leginkább azért, mert ahol egy áldozópap van (és ez az általános), ott a nagybemenet során képtelen egyetlen személy még ezeket a liturgikus eszközöket is átszállítani az előkészületi asztalról az oltárra. Ez a gyakorlat, de elméletben, avagy a szó szoros értelmében mégsem nevezhetjük azokat oltártartozéknak.

A bizánci liturgikus olvasmányok rendjét kicsit elnagyolva ismerteti a szerző, igaz, mindent nem

lehet bőségesen megmagyarázni egyetlen könyvben. Az olvasmányok rendszerét illetően a liturgiatudomány jelenlegi állása szerint nem *lectio continua* a megfelelő módszertani szakkifejezés, hanem *Bahnlesung*, avagy *lectio semicontinua*, mivel nem teljesen folyamatos az olvasás, hiszen néha versek, máskor akár fejezetek is kimaradnak az olvasás során.

E felsorolt kisebb pontatlanságok ellenére ismételtlen megállapíthatjuk, hogy valóban hiánypótló műről van szó. Baán István könyvbe foglalt előadássorozata megőrizte egyéni stílusának vonásait, felszabadultan, olykor humorosan is fogalmazva, de mindig megfelelő komolysággal, hittel, beleéléssel, elmélyült liturgikus tapasztalattal készítette el liturgikus és szentségtani magyarázatait. „Átimádkozott erőfeszítéseier” mindannyian hálásak lehetünk az ebben az évben 70. születésnapját ünneplő szerzőnek. (*Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2016*)

NYIRÁN JÁNOS

BABA SCHWARTZ: MÁJUSI CSEREBOGÁR

Akik ismerik Nagy Ferenc alapos kutatásokon és sok, áldozatos munkán alapuló, 2004-es publikációját, *A nyíregyházi zsidók pusztulása* című „tudományos kaddist”, azoknak komoly vigaszt jelenthet az 1927-ben született, s nyolcvankilenc évet megélt túlélő Baba Schwartz önéletrajza, a metaforikus című *Májusi cserebogár*, amely angolul 2016-ban jelent meg, s azóta számos nyelvre lefordították.

Ez a könyv ugyan nem a Nyírség fővárosába vezet el bennünket, hanem csak annak közelébe, a holocaust idején mindössze tizenkétezer lelket számláló Nyírbátorba, ahol a városka lakosságának egynegyedét tette ki a háromezer főt számláló zsidó közösség, de a régió, s a korabeli légkör azonos. Amiben ez a könyv különbözik a korszakra visszatekintő memoárok zömétől, az nem más, mint az események ellenére is töretlen élet- és ember-szeretet. Továbbá az a spontaneitás, az a természetesség, ahogyan Baba — hivatalos nevén Keimovits Margit — és övéi, marhakereskedő apja (a szűkebb család egyetlen áldozattá lett tagja), továbbá gyönyörű anyja, Kellner Böske és két testvére, Erna és Márta képesek voltak zsidóságukat megélni. Az asszimiláció korában, látszólag még csaknem teljes békeidőben, a még hétköznapi antiszemitizmus napjaiban épp úgy, mint a náci pokol elszabadulása idején. Páratlanul szép és egyszerű mondat foglalja össze mindennek a lényegét: „Ahogy a lugas a szőlőt, úgy támasztotta zsidóságunk az életünket.” Ez a természetesség, továbbá a három szép lány anyjának tökéletes *jiddise máme* ösztönei se-

gítettek abban, hogy a familia csodálatosképpen együtt maradt négy nőtagja a kevés túlélő közé került, s Brooklynban (az anya, egy második házasságban), illetve Ausztráliában (a három lány) új életet tudott kezdeni.

Arra, hogy a zsidótörvények miatt a magasabb képzés minden formájából kizárt Baba minden volt, csak nem passzív, magát a pusztulásnak megadó áldozat, bizonyítotték a könyv egy további, ugyancsak rendkívül életteli, a címben ugyancsak felbukkanó költői képe is. A májusi cserebogarakról, amelyekben/akikben nem nehéz felismerni Auschwitz és a többi koncentrációs tábor minimális mozgástérbe, állandó halálveszélybe szorított kényszerlakóit: „A dobozokban — kicsiben, nagyban, melyik mekkora volt — a cserebogarak egymásra másztak félelmükben, lenyűgöző, kavargó masszát alkotva. A bogarak kinyithatták volna szárnyaikat, hogy elrepüljenek, de szinte soha nem tették. Olyan volt, mintha elfogadták volna fogvatartotti státuszukat és azt, hogy valószínűleg soha többé nem fogják meg tapasztalni az akácfán érzett szabadságot...”

Nos, ez a nyírbátori anya és három leánya a kivételes „cserebogarak” közé tartozott. Ők négyen már a lágerben kivívtak-kicseleztek maguk és szeretetteik, „földijeik” számára hol profán, hol szent kiváltságokat, legyen az a tollüzem textilmaradványaival való, mindössze egy kis túlélő táplálékért folytatott üzletelés, vagy éppen az egyik párnahuzatban talált imakönyv és barchesztakaró megőrzése. Az anya még arra is képes volt, hogy a tábor egyik kis halottjának, egy litván lánykának a forró vízzel kiolvasztott földben sírt ásson, abba beletemesse, s a végső útra indító halotti imádságot elmondja fölötte. Más szóval: a halálunk visszaadta a meggyötört gyermek emberi méltóságát.

Vannak azután az emlékiratnak kimondottan humoros részletei is, például arról, hogy a még jócskán gyereklány éveiben járó Baba hogyan leste a zsinagóga női karzatáról első szívyszerelmét, Mikit. Ugyanígy, korántsem egyértelműen tragikusak e nagy lelki erejű nyírbátori négyes fogat szokásának, Lengyel- és Németországban bujdosásának, majd a nőre kiéhezett szovjetektől való megmenekülésének epizódjai.

Az külön emeli a könyv értékét, hogy voltaképpen iker-kötete Baba férje, Schwartz Andor *Élő emlékezet* című memoárjának. Azoknak számára, akik az egykori nyírbátori kislány életteli sorait olvassák, tapintható valósággá válik Roberto Begnini világhírű filmjének címe: *Az élet szép*.

Saródi Szilvia szép fordítása méltón közvetíti *A májusi cserebogár* minden üzenetét. (*Athenaeum, Budapest, 2018*)

PETRŐCZI ÉVA